

Δημοσιεύθηκε σε: Αργύρη Γ. Πασσά - Κωνσταντίνου Αρβανιτόπουλου- Μαριλένας Κοππά (επιμ.) Ελλάδα – Ευρωπαϊκή Ένωση. Μια σχέση μέσα από «σαράντα κύματα» 1981-2021, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2021, σελ. 91-104]

Οι δικές μου Ευρώπες: μια βιωματική σχέση και τρεις στιγμές

του Γιάννη Ζ. Δρόσου, Ομότιμου Καθηγητή της Νομικής Σχολής Αθηνών

Στην έκδοση αυτή, την αφιερωμένη στα σαράντα χρόνια από την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και την οποία επιμελείται ο φίλος από τα πολύ παλιά Αργύρης Πασσάς, σκέφθηκα ότι, αντί για κάποια ακόμη νομική πραγμάτευση ενωσιακού και συνταγματικού δικαίου, ας επιλέξω κάποιες επί μέρους στιγμές της ευρωπαϊκής πορείας, δικής μου και της χώρας μου, ως ένας άνθρωπος που σε σημαντικό βαθμό συνέδεσε επαγγελματικά και βιωματικά με την κοινοτική/ενωσιακή Ευρώπη και την σχέση της με την Ελλάδα μεγάλα κομμάτια της ζωής του τα σαράντα αυτά χρόνια (και μερικά που προηγήθηκαν). Έτσι λοιπόν εμφανίζω διάσπαρτα κάτι από την βιωματική μου σχέση με την ΕΟΚ/ΕΕ και τρεις στιγμές από τις Ευρώπες μου: τη στιγμή της δημοκρατίας, μια στιγμή αλήθειας και υποκρισίας και μια στιγμή ευτέλειας και αλήθειας*.

* Βιβλιογραφική σημείωση: το απόσπασμα της ομιλίας του Κωνσταντίνου Καραμανλή για την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ αντλήθηκε από το https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewibtZOC7qyAhVBg_0HHQU7DxkQFnoECAMQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.pro-europa.eu%2Feuropa%2Fel%2Fkonstantinos-karamanlis-omilia-kata-tin-ypografi-tis-symfonias-entaxis-tis-ellados-tin-eok%2F&usg=AOvVaw2bpr5FA7kYP2vrISGUjP5p. Το τμήμα του συμβολής μου σχετικά με τις στατιστικές υποκρισίες (απ' όπου και σχετικό παράθεμα) αποδίδει περιληπτικά το *Excursus I* (σελ. 83 επ.) του βιβλίου μου Yiannis Drossos, *The Flight of Icarus. European Legal responses Resulting from the Financial Crisis* (Hart Publishing, 2020), όπου και αναλυτικός υπομνηματισμός. Η μαρτυρία του Γιώργου Παπακωνσταντίνου βρίσκεται στο βιβλίο του Game Over (εκδ. Παπαδόπουλος, 2016). Το επετειακό βίντεο που της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα βρίσκεται στο <https://twitter.com/i/status/1390340447487266821>. Το άρθρο του Jean Quatremer *Grèce : le bal des hypocrites*, αρχική δημοσίευση 19.2. 2010, επικαιροποιημένη 16.2.2015, από το blog της εφημερίδας *Libération Coulisses de Bruxelles* (<https://www.bruxelles.blogs.liberation.fr/>) βρίσκεται στο https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjiuuXYiaHyAhUigPOHHY9XBCMqFnoECA0QAw&url=https%3A%2F%2Fwww.liberation.fr%2Fdebats%2F2010%2F02%2F19%2Fgrece-le-bal-des-hypocrites_1813823%2F&usg=AOvVaw1t-f1A-9lf7jkeD8bAmGaA. Το άρθρο των Louise Story, Landon Thomas Jr και Nelson D Schwartz, *Wall St Helped Mask Debt Fueling Europe Crisis* δημοσιεύθηκε στους *New York Times* στις 13.2.2010. Ο στίχος στη *Στιγμή της δημοκρατίας* είναι ο 73^{ος} στίχος του 118^{ου} Ψαλμού, όπως περιελήφθη από τον Ιωάννη Δαμασκηνό στην νεκρώσιμη ακολουθία. Ο στίχος στη *Στιγμή της αλήθειας και της*

Ο χώρος δεν μου επιτρέπει να σταθώ και στη στιγμή της χρυσής βροχής -στον πακτωλό δηλαδή των αγροτικών ενισχύσεων που επέφερε η πράσινη ισοτιμία της δραχμής το 1985. Την σημειώνω όμως γιατί και αυτή είναι μία από τις Ευρώπες μου.

Η προσωπική μου βιωματική σχέση

Η βιωματική μου σχέση με την ΕΟΚ (τότε), Ευρωπαϊκή Ένωση (σήμερα) άρχισε το 1980-81, όταν, αν και υποψήφιος διδάκτορας στο Συνταγματικό Δίκαιο και με σχεδόν ολοκληρωμένη την διδακτορική μου διατριβή, επέλεξα για μεταπτυχιακές σπουδές το άγνωστο (εκτός από 2-3 ανθρώπους, όπως η λαμπρή μορφή του Δημητρίου Ευρυγένη) τότε στην Ελλάδα και γενικά αλλότριο και ξένο για τους Έλληνες ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο.

Το σκεπτικό μου ήταν απλό: η Ελλάδα θα γινόταν μέλος της ΕΟΚ, όσο κι αν το ραγδαία ανερχόμενο τότε πρωτο-ΠΑΣΟΚ (die Ur-PASOK, αν έγραφα στα Γερμανικά) είχε εξαμολύσει την «κάθετη» αντίθεσή του στην ένταξη και την απειλή του να την ματαιώσει. Δεν το πίστεψα και αποφάσισα να συνδέσω ένα στρατηγικό κομμάτι της ζωής μου με την κοινοτική Ευρώπη. Επέλεξα να αφιερώσω τον χρόνο και τα πενιχρά οικονομικά μέσα που μπορούσα να διαθέσω για μεταπτυχιακές σπουδές στο να αποκτήσω έγκαιρη γνώση του κοινοτικού δικαίου. Έτσι, το 1980-81 διδάχθηκα ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο, σε εξαντλητική λεπτομέρεια, στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών, προετοιμαζόμενος για την είσοδο σε έναν άγνωστο, αλλά τώρα πιά θεμελιώδη ως προς πολλά και μείζονα νομικό κόσμο. Εξ άλλου διαφαινόταν, σε μένα πάντως, ότι η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ θα ήταν είναι κάτι πολύ περισσότερο από προσχώρηση σε μία ακόμη διεθνή συμφωνία: θα πιστοποιούσε μία μείζονα ταυτοτική επιλογή της χώρας μου και της κοινωνίας της. Υπεράνω κάθε ρητορικής, ενδεχομένως και κάθε συναισθήματος, με διαφορετικά και συχνά αναιρετικά μεταξύ τους οράματα για το μέλλον της Ευρώπης και της Ελλάδας μέσα σε αυτήν, αλλά που όλα προϋπέθεταν την εκεί ένταξή μας, όλες οι πολιτικές ηγεσίες της χώρας πάντοτε και ιδίως σε όλες τις στιγμές κρίσης -με οξύτερη την κρίση της εποχής των μνημονίων (2010-2018)- την στιγμή της αλήθειας επέλεξαν την

υποκρισίας προέρχεται από το ποίημα 31 π.Χ. στην Αλεξάνδρεια του Καβάφη. Ο ακροτελεύτιος στίχος είναι το άσμα 85 του Κάτουλλου (σε μια δική μου μετάφραση: «Μισώ κι αγαπώ. Πώς να τα καταφέρνω άραγε -με ρωτάς;/ Δεν ξέρω, μα αυτό νοιώθω να μου συμβαίνει -και υποφέρω»).

ευρωπαϊκή πορεία -και ανέλαβαν και το πολιτικό και εκλογικό κόστος (για κάποιους βαρύτατο) -όλοι.

Η επιστημονική μου γνωριμία με το αντικείμενο έγινε βιωματική επαγγελματικά και ακαδημαϊκά. Εργάσθηκα με σύμβαση για μερικούς μήνες στην μαγικά καλοπληρωμένη μεταφραστική υπηρεσία του Συμβουλίου, όπου και αργότερα πέρασα με διαγωνισμό, αλλά επιλέγοντας το δικό μου σχήμα τόπου και τρόπου ζωής στην Ελλάδα από το προσφερόμενο σχήμα υψηλής αμοιβής και πολυτελούς διαβίωσης στις Βρυξέλλες, τελικά επέστρεψα. Επί πάνω δεκαπέντε συναπτά έτη (με μια σχετικά μικρή διακοπή) συνέδραμα σε θέματα ΕΟΚ περί τους 10 Υπουργούς τριών-τεσσάρων Υπουργείων, μετέσχα σε δεκάδες συνεδριάσεις Συμβουλίων Υπουργών και Ομάδων Εργασίας, γευμάτισα και δείπνησα σε γεύματα και δείπνα εργασίας καταναλώνοντας κομψά άλλοτε carré d'agneau ή και de boeuf, άλλοτε turbotin au beurre blanc ή και lotte à la sauce meunière, άλλοτε άλλα, συνοδευόμενα από τα αρμόζοντα signé κρασιά (το ένα πάντοτε από την χώρα που ασκούσε την Προεδρία) και μετά παγωτό ή κάποια crème (brûlée ή bavaroise ή άλλη) και καφέ, και μετά ακριβά πούρα. Επί της δεύτερης ελληνικής Προεδρίας, μεταξύ άλλων αρμοδιοτήτων, ήμουν και Πρόεδρος της «Επιτροπής 113», η οποία, Απρίλιο του 1994, έκλεισε εκ μέρους της ΕΟΚ τις διαπραγματεύσεις του Γύρου της Ουρουγουάης και προχώρησε, στην Μεγάλη Αίθουσα των Βεζυρών στο Μαρακές, στην υπογραφή της Συμφωνίας με την οποία ιδρύθηκε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (WTO). Επίσης δικηγόρησα -αν και όχι σε μεγάλη έκταση- και ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΟΚ (αργότερα ΔΕΕ).

Μελέτησα επίσης, συχνά διασκεδάζοντας, ανθρωπότυπους, όπως τις διάφορες εκδοχές ευρωπαϊκών και σε διάφορες στιγμές τους (στη δουλειά τους, στις κοινωνικές σχέσεις και σε παρέες τους, στο είδος των παθών και των αντιπαραθέσεών τους κλπ. κλπ. κλπ.), αλλά και τον ενδιαφέροντα ανθρωπότυπο των οραματιστών θεωρητικών της πρώτης γενεάς του κοινοτικού δικαίου, και την ιδεαλιστική τους πίστη ότι μέσω του δικαίου, ε, που θα πάει, θα πραγματοποιηθεί η ευρωπαϊκή ενοποίηση. Ή και του επίσης ιδεαλιστικής ρητορείας ευρωπαϊστή (μοσχοαναθρεμμένου συνήθως ευρωπαϊκού, στελέχους της ελληνικής ή

άλλης εθνικής διοίκησης, προσώπου από τον κύκλο των κοινωνικών ή επαγγελματικών μου γνωριμιών κλπ.) την στιγμή που τα εθνικά/κρατικά ή πολιτικά ή και προσωπικά του συμφέροντα συναντούσαν τις βεβαιότητές του για την ευρωπαϊκή πραγματικότητα. Ήρθαν και στιγμές που η μελέτη των ανθρώπων με αποσπούσε από τα θέματα των συζητήσεων, μερικές μάλιστα φορές κοιτούσα γύρω από το μακρύ τραπέζι του Συμβουλίου τα πρόσωπά τους, έχοντας κλείσει ή χαμηλώσει πολύ τον ήχο από τα ακουστικά που όλοι φορούσαμε για να ακούμε, χωρίς πάντως να φθάσω σε βαθμό γκάφας -αυτό τουλάχιστον ελπίζω.

Επίσης -και όχι έλασσον- δίδαξα για περίπου τέσσερα χρόνια το μάθημα του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου στη Νομική Σχολή Αθηνών, ενώ ενέταξα πολλές πτυχές του στο curriculum των μαθημάτων Δημοσίου Δικαίου που δίδασκα για όλες αυτές τις δεκαετίες και διδάσκω και τώρα σε Μεταπτυχιακά Προγράμματα της Σχολής μας. Παράλληλα, με μονογραφίες και με αρθρογραφία μου συνέβαλα σε ό,τι νόμιζα ότι έπρεπε να παρακολουθώ από τις εξελίξεις στο κοινοτικό/ενωσιακό δίκαιο. Αυτά μέχρι σήμερα και αδιαλείπτως.

Πολιτικά βιώματα από την ΕΟΚ απέκτησα και με τη θητεία μου, στα μέσα της δεκαετίας του '80, για κάτι παραπάνω από έναν χρόνο, στην Γραμματεία της Κομμουνιστικής Ομάδας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όπου με είχε τοποθετήσει το ΚΚΕ εσωτερικού, παρά την αντίθεση του τότε εκπροσώπου μας στο Κοινοβούλιο. Στα πλαίσια της εκεί θητείας μου απέκτησα μια αρκετά ευρεία εικόνα της ευρωπαϊκής πολιτικής ελίτ, είδα από κοντά και άκουσα να ομιλίες από αρκετές μυθικές για την Ευρώπη μορφές όπως ο Βίλλυ Μπράντ ή ο Ενρίκο Μπερλιγκουέρ, αλλά και ο Χανς Ντίτριχ Γκένσερ, η εμβληματική Petra Kelly ή και η ιστορική μορφή του Otto von Habsburg, ενός αγέλαστου, οστεώδους, σχολαστικά καλοντυμένου και σχολαστικά ευγενούς ηλικιωμένου κύριου, ευρωβουλευτή της γερμανικής Δεξιάς (της CSU) και διαδόχου του αυτοκρατορικού θρόνου των Αψβούργων (από τον οποίο είχε παραιτηθεί) ή και άλλους. Είδα ότι οι διαφορές ανάμεσα στην ευρωπαϊκή Δεξιά και την ευρωπαϊκή Αριστερά ήταν ισχυρές και στρατηγικές, άλλης όμως υφής από τις διαφορές ανάμεσα στην ελληνική Δεξιά και την ελληνική Αριστερά. Στην Ελλάδα του '75 και του '80 το μακάβριο βάρος του Εμφυλίου και των μετέπειτα, και ο σκοτεινός ρόλος της Δεξιάς σε αυτά, όσο και αν την αποκάθαρε η δεύτερη πρωθυπουργική περίοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή, εξακολουθούσαν να ρίχνουν μια

ιδιαίτερα επαχθή σκιά. Άλλωστε πολλά από τα βασικά dramatis personae ήταν ζωντανά και ενεργά στον δημόσιο βίο μας.

Το ζήτημα της ένταξης στην ΕΟΚ προκάλεσε στην Ελλάδα μεγάλα πάθη, εντάσεις και οξείες συγκρούσεις. Η στιγμή όμως που συνέβη η ένταξη, η ώρα δηλαδή που τυπικά γίναμε μέλος της ΕΟΚ, άφησε στο διοικητικό κέντρο της ΕΟΚ την εικόνα μιας αδιαφορίας, αν όχι και πλήρους αγνόησης. Αυτό διαπίστωνα με μεγάλη απορία, ασφαλώς και με μεγάλη αφέλεια, όταν, την πρωτοχρονιά του 1981 και πρώτη μέρα της Ελλάδας στην ΕΟΚ, μια μάλλον κρύα μέρα του βρυξελλιανού χειμώνα, περιφέρθηκα στο Rond Point Schuman, δίπλα στο εμβληματικό κτήριο της Επιτροπής, και είδα έρημους δρόμους, ενώ τις επόμενες εργάσιμες ημέρες η ζωή στα κοινοτικά κέντρα των Βρυξελλών συνεχιζόταν χωρίς να έχει καν προσέξει το γεγονός που προκάλεσε τόσα πάθη και γέννησε τόσες ελπίδες μόλις τρεισήμισι ώρες με το αεροπλάνο κάπου προς τα νοτιοανατολικά.

Η στιγμή της δημοκρατίας.

Σήμερα, σχεδόν μισό αιώνα μετά την κατάρρευση της χούντας, τριάντα χρόνια μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και εβδομήντα έξι χρόνια μετά την εξόντωση του χιτλερισμού το ζήτημα της δημοκρατίας εμφανίζεται με άλλες μορφές άλλου είδους ένταση απ' ό,τι στην δεκαετία του '70 και του '80. Η «θωράκιση» (έκφραση της δεκαετίας του '70, μετά το 74) του δημοκρατικού πολιτεύματος που ήταν το μείζον πολιτειακό διακύβευμα σήμερα μοιάζει passé. Όχι όμως τότε. Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και, ως γενικότερο κλίμα, οι τότε εννέα της ΕΟΚ υποδύλωσαν, όπως και όσο τους επέτρεπαν οι συνθήκες, ότι θεωρούν το δημοκρατικό πολίτευμα στην ήπειρο που γνώρισε τον ναζισμό, τον φασισμό και τον πόλεμο, μια πολύ σοβαρή υπόθεση. Η ΕΟΚ, πάγωσε λόγω χούντας την Συμφωνία Σύνδεσης με την Ελλάδα, το Συμβούλιο της Ευρώπης την απέβαλε. Deutsche Welle άκουγε η αντιχουντική Ελλάδα. Μπορεί αυτά να μην έριξαν την δικτατορία, ήταν όμως αρκετά πειστικά για να υποδηλώσουν ότι η οργανική ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και η ενσωμάτωσή της στους θεσμούς, τους τρόπους και την οικονομία της είναι μία ουσιαστική εγγύηση για το δημοκρατικό της πολίτευμα. Το NATO και η ηγεμονία των ΗΠΑ, ως οι στρατιωτικοί εγγυητές των ελευθεριών του «ελεύθερου

κόσμου» στην χώρα μας αποδείχθηκαν το ακριβώς αντίθετο. Η ένταξη στην ΕΟΚ λοιπόν εμφανίσθηκε και ως αίτημα δημοκρατίας και «θωράκισή» της.

Αυτό τίποτε δεν το υποδηλώνει σαφέστερα από την ημερομηνία που η Ελλάδα, με Πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, υπέβαλε αίτηση για πλήρη ένταξη στην ΕΟΚ: 12 Ιουνίου 1975 -ακριβώς μία μέρα μετά την θέση σε ισχύ του δημοκρατικού Συντάγματος του 1975 (όπου και οι ειδικές προβλέψεις του άρθρου 28 παρ. 2 και 3 για ένταξη στην ΕΟΚ διατάξεις). Την σύνδεση της ένταξης στην ΕΟΚ με την στήριξη του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Ελλάδα κατέστησε απολύτως σαφή, και με μεγάλη επισημότητα, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής μιλώντας στις 28 Μαΐου 1979 στην τελετή κατά την υπογραφή της Συμφωνίας Ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ: *«Η Ελλάς προσέρχεται στην Ευρώπη με την βεβαιότητα ότι στα πλαίσια της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης εμποδώνεται για όλα τα μέρη η εθνική ανεξαρτησία, κατοχυρώνονται οι δημοκρατικές ελευθερίες, επιταχύνεται η οικονομική ανάπτυξη [...]»* παρατήρησε, για να προσθέσει ότι *«η τύχη της [Ελλάδας] είναι στενά, αναπόσπαστα θα έλεγα, συνυφασμένη με την τύχη των άλλων Δημοκρατιών της ηπείρου. Αν η Ευρώπη κινδυνεύσει σαν μορφή διακυβερνήσεως και σαν τρόπος ζωής θα είναι εντελώς παράλογο να πιστεύουμε ότι η Ελλάς θα μπορέσει να διατηρηθεί σαν μοναδική όαση ανεξαρτησίας και ελευθερίας στην ήπειρό μας.»*

Το ζήτημα της δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο -σε επίπεδο δηλαδή της ίδιας της ΕΟΚ/ΕΕ και όχι των επί μέρους κρατών της- το είδα το 1983 και 1984 και μέσα από την συστηματική παρακολούθηση από εμένα των εργασιών διακομματικής ομάδας ευρωβουλευτών, υπό τον συντονισμό του συνεργαζόμενου με τους Ιταλούς κομμουνιστές πρώην Επίτροπο Αλτιέρο Σπινέλλι, η οποία κατέληξε σε προτάσεις ριζικά δημοκρατικής ανασυγκρότησης της ΕΟΚ. Οι προτάσεις, χωρίς καθόλου να παραγνωρίζουν ή, ουτοπικά, να παραμερίζουν τα εθνικά κράτη, περιείχαν και την αρχή θεσμικής συγκρότησης ενός ευρωπαϊκού λαού ως σώματος που προοπτικά θα γινόταν το κύριο υποκείμενο των θεμελιακών πολιτικών αποφάσεων για αυτό που θα εξελισσόταν σε Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι προτάσεις τους απορρίφθηκαν (με επαίνους, αυτό να λέγεται) τόσο από τις κυβερνήσεις όσο και από το Κοινοβούλιο. Διακομματικής

προέλευσης προτάσεις, επαναλαμβάνω, με συμμετοχή προβεβλημένων βουλευτών του κεντροδεξιού Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος, των Σοσιαλιστών, των Κομμουνιστών και συνεργαζομένων και άλλων, προερχομένων από όλες τις ισχυρές χώρες της κοινοτικής Ευρώπης. Θυμούμαι σαν τώρα τον Σπινέλλι, να αποκρούει επιχειρήματα ότι η ενωσιακή πορεία της Ευρώπης είναι μια καταστατικά και αναγκαία δεξιά και δεξιάς προοπτικής επιλογή και να λέγει με πάθος ότι η ιδέα για μια ενωμένη δημοκρατική Ευρώπη έχει ρίζες (και) στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου οι εκεί έγκλειστοι από όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες ονειρεύονταν, μετά την εξόντωση του ναζισμού, μια διαρκή ειρήνη θεμελιωμένη σε αυτήν ακριβώς την δημοκρατική, κοινωνική, ενωμένη και γι' αυτό ευημερούσα Ευρώπη.

Στο Κοινοβούλιο της δεκαετίας του '80 είδα για πρώτη φορά, σε σπάργανα, μια ουσιαστική επιφύλαξη που διείπε -και μέχρι και σήμερα διέπει- την κοινοτική/ενωσιακή Ευρώπη: Ευρώπη ναι, και πάλι ναι. Ευρωπαϊκή Δημοκρατία: όχι και τόσο. Η αρχή της τυπικής ισοτιμίας των κρατών, υπό το διάδημα της «εθνικής κυριαρχίας», και με διαρρήδη απόρριψη και της ιδέας ακόμη για ενιαία και όχι κατακερματισμένη στα εκλογικά σώματα των κρατών δημοκρατική νομιμοποίηση και πολιτική ευθύνη παντού όπου φθάνουν οι ενιαίας παραγωγής και εφαρμογής κοινοτικές/ενωσιακές αποφάσεις, είχε μέσα της τον σπόρο της επικράτησης του πολιτικά και οικονομικά ισχυρότερου, υπόλογου, εάν προέκυπτε κρίση ή άλλη ανάγκη δύσκολης απόφασης, μόνο στο δικό του εκλογικό σώμα και όχι σε ένα σώμα απαρτιζόμενο από όλους όσους επηρέαζαν οι αποφάσεις του. Έτσι μπόρεσα να καταλάβω καλύτερα και τον διαχρονικά επίκαιρο (αν και όχι συνδεδεμένο με την δημοκρατία) σαρκασμό του Χένρι Κίσιγκερ: *«Αν θέλω να μιλήσω με την Ευρώπη, σε ποιόν να τηλεφωνήσω;»*.

Με την οικονομική κρίση και το σκληρό καθεστώς των Μνημονίων στην Ελλάδα η σχέση μεταξύ δημοκρατίας και ενωσιακής Ευρώπης τέθηκε ξανά, με άλλους τώρα όρους. Στην ΕΕ η Ελλάδα του ευρώ απευθύνθηκε κατά βαθύ χριστιανικό τρόπο: *αι χείρες σου εποίησάν με και έπλασάν με· συνέτισόν με και μαθήσομαι τας εντολάς σου*. Η ΕΕ και οι θεσμοί που δημιούργησε (αναφέρομαι στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας -ESM- και στις μορφές του που προηγήθηκαν απαίτησε να έχουν οι υπό πτώχευση χώρες-λήπτριες δανειακής

οικονομικής ενίσχυσης την λεγόμενη «κυριότητα» (“ownership”) των αδιάλλακτης λιτότητας προγραμμάτων που όφειλαν να εφαρμόζουν (υπό τον ασφυκτικό έλεγχο της τρόικα). Απαίτησαν δηλαδή οι δανειστές, και αυτό ρητά, να έχουν τα υπαγορευμένα προγράμματα την μορφή «πρότασης» των ληπτριών χωρών προς την Ένωση και τους χρηματοδοτικούς της θεσμούς, καθώς και να εγκολπώνονται ως εθνικά προγράμματα από τις χώρες αυτές αφού διεξέλθουν όλες τις εσωτερικά προβλεπόμενες δημοκρατικές και δικαιοκρατικές συνταγματικές τους διαδικασίες. Πόση όμως δημοκρατία απαιτήσαν οι δανειστές; Ενόψει των εκλογών του Μαΐου του 2012 ο Πρόεδρος Γιούνκερ και η Καγκελάρια Μέρκελ απαίτησαν, και έλαβαν, από τα δύο μεγαλύτερα τότε κόμματα, την Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ, γραπτές διαβεβαιώσεις ότι θα συνέχιζαν την εφαρμογή των «προγραμμάτων δημοσιονομικής εξυγίανσης», δηλαδή των Μνημονίων, ανεξάρτητα από την έκβαση του εκλογικού αποτελέσματος. Η Καγκελάρια Μέρκελ μάλιστα κατέθεσε τις επιστολές αυτές των ελληνικών κομμάτων στο γερμανικό κοινοβούλιο, προκειμένου να αποσπάσει την έγκρισή του για το τότε πακέτο λιτότητας και δανειακής ενίσχυσης της Ελλάδας. Απαίτησε δημοκρατία από την Ελλάδα (όπως και από όλες τις λήπτριες χώρες) όμως τον τύπο της και μόνο, όχι την δυναμική της. Απαίτησε την τήρηση των δημοκρατικών συνταγματικών διαδικασιών ως μέτρο νομιμοποίησης και αποτελεσματικότερης επιβολής των ενωσιακής πηγής αποφάσεων. Άλλη λειτουργία δημοκρατίας στήριξε η ΕΟΚ το 1981 και άλλη, εντελώς διαφορετική και ασύμβατη με την πρώτη απαίτησε η ΕΕ το 2012.

Μια στιγμή αλήθειας και υποκρισίας.

Η στιγμή αυτή βρίσκεται στην Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τίτλο Report on Greek Government and Debt Statistics, έγγραφο COM (2010) 1 final με ημερομηνία 8.1.2010 και στα έξι Παραρτήματά της. Την εντολή για την σύνταξη της Έκθεσης έδωσε το Συμβούλιο Υπουργών Οικονομικών και Δημοσιονομικών Θεμάτων (ECOFIN) στις 10 Νοεμβρίου 2009, όταν η ελληνική κυβέρνηση που προέκυψε από τις εκλογές της 4^{ης} Οκτωβρίου 2009 διαπίστωσε και ανακοίνωσε στην Ένωση τον πλήρη δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας -ουσιαστικά την αδυναμία της να εξυπηρετήσει το τεράστιο εξωτερικό της χρέος, αλλά και τις ανάγκες της ίδιας της χρηματοδότησής της. Το έλλειμα της χώρας δεν ανερχόταν σε 3,7% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ), όπως είχε ανακοινώσει η απελθούσα κυβέρνηση την άνοιξη του

ίδιου έτους, αλλά περίπου τριπλάσιο, δηλαδή 12,5% του ΑΕΠ. Αργότερα το έλλειμμα αυτό προσδιορίστηκε σε περίπου τετραπλάσιο από το αρχικώς δηλωθέν, δηλαδή σε 15,7%.

Η Έκθεση ήταν καταπέλτης για την τήρηση των στατιστικών στοιχείων από την Ελλάδα. Συγκέντρωσε αμέσως τεράστιο διεθνές ενδιαφέρον (μέχρι και ειδική κοινοβουλευτική διαδικασία στο γαλλικό κοινοβούλιο) και εδραίωσε την γενικευμένη πεποίθηση οι Έλληνες εξαπατούσαν συστηματικά την Ένωση δίδοντας ψευδή και κατασκευασμένα στατιστικά δεδομένα. Η Έκθεση εδραίωσε τον όρο “Greek statistics” ως δηλωτικό της συνειδητής, θρασείας και ανενδοίαστης εξαπάτησης με ψευδή ή και πλαστά στατιστικά δεδομένα.

Οι διαπιστώσεις της προκαλούν, τουλάχιστον, αισχύνη. Η Έκθεση διαπιστώνει ως μία δέσμη αιτιών της άθλιας ποιότητας των ελληνικών στατιστικών δεδομένων την *«ακατάλληλη διοίκηση, με κακή συνεργασία και έλλειψη αποσαφηνισμένων αρμοδιοτήτων μεταξύ των διαφόρων ελληνικών θεσμικών οργάνων και υπηρεσιών που είναι αρμόδιες για τις ανακοινώσεις υπερβολικού ελλείμματος, με συγκεχυμένες προσωπικές υπευθυνότητες, αμφίβολες εξουσιοδοτήσεις των υπαλλήλων, έλλειψη γραπτών οδηγιών και γραπτής τεκμηρίωσης, πράγματα που αφήνουν την ποιότητα των στατιστικών δεδομένων έκθετη σε πολιτικές πιέσεις και εκλογικές σκοπιμότητες»* (“electoral cycles”). Η Έκθεση, αφού σημειώσει ξανά ότι υποβλήθηκαν *«εσφαλμένα δεδομένα»* (“incorrect data”) μεταξύ άλλων αναφέρεται σε *«ιδίως αδιαφανή ή κατά μη πρόποντα τρόπο τηρούμενα βιβλία»*, σε *«απουσία γραπτής τεκμηρίωσης ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε ανταλλαγή δεδομένων τηλεφωνικά»*, καταλήγει ότι *«η παρούσα κατάσταση δεν εγγυάται την ανεξαρτησία, την ακεραιότητα και την υποχρέωση λογοδοσίας των (ελληνικών) εθνικών στατιστικών αρχών»* και ότι *«η επαγγελματική ανεξαρτησία της [Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας] από το Υπουργείο Οικονομικών δεν είναι εξασφαλισμένη»*, πράγμα το οποίο, συμπεραίνει η Έκθεση, *«επέτρεψε να επηρεάζεται η ανακοίνωση δεδομένων αναφορικά με την διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος από παράγοντες αλλότριους από τις κανονιστικές και νομικά δεσμευτικές αρχές που πρέπει να διέπουν την παραγωγή υψηλής ποιότητας ευρωπαϊκών στατιστικών δεδομένων»*.

Με δύο λέξεις: τα στατιστικά δεδομένα που παρείχε η Ελλάδα, από τα οποία εξαρτιόταν η διεθνής αξιοπιστία της ελληνικής οικονομίας, η δανειοληπτική της ικανότητα και η θέση της στην ζώνη του ευρώ, αλλά, τελικά, και η σταθερότητα του ίδιου του ευρώ δεν ήταν παρά μία *γιγαντιαία ψευτιά*, μια εξαπάτηση των ευρωπαϊκών θεσμών και κρατών, οφειλόμενη στο οργανωτικό και διοικητικό χάος των σχετικών ελληνικών υπηρεσιών, πράγμα το οποίο, με τη σειρά του επέτρεπε την χειραγώγηση των δεδομένων από τις κυβερνήσεις για την πολιτική και εκλογική τους εξυπηρέτηση.

Αισχύνη προκαλούν και οι σιωπές της Έκθεσης και η προσπάθεια συγκάλυψης της συνενοχής των ευρωπαϊκών στατιστικών οργάνων, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αλλά και, τουλάχιστον, των ισχυρών ευρωπαϊκών κρατών.

Πράγματι, το ECOFIN, έχοντας θέσει την Ελλάδα σε καθεστώς υπερβολικού ελλείμματος τον Απρίλιο του 2009, στην Σύστασή του 2009/531/EC που εξέδωσε στις 25 Ιουνίου 2009, (δηλαδή λίγο πριν τις εκλογές του Οκτωβρίου του ίδιου έτους) με αντικείμενο την επικαιροποίηση το 2009 των γενικών προσανατολισμών των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών και της Κοινότητας, μεταξύ άλλων διαπίστωσε ότι το έλλειμμα της Ελλάδας για το 2008 έμεινε καθηλωμένο στο 3,4% και ουσιαστικά αναλύθηκε σε συμβουλευτικές θωπίες και έμμεσους επαίνους, δεχόμενο ότι η Ελλάδα *«εξακολούθησε να εφαρμόζει το εθνικό της πρόγραμμα μεταρρύθμισης»* ότι *«έχουν ληφθεί ορισμένα μέτρα για τη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος»*, ότι *«οι δημοσιονομικές αποκλίσεις του 2007 τόνισαν την ανάγκη συνέχισης της δημοσιονομικής εξυγίανσης που ξεκίνησε το 2004»*, ενώ αναγνώρισε ότι *«κατά ενθαρρυντικό τρόπο, η Ελλάδα έδωσε έμφαση στην πολιτική μεταρρύθμισης της δημόσιας διοίκησης, της οποίας η επιτυχία εξαρτάται τώρα από την ουσιαστική εφαρμογή»*. Μακριά νυχτωμένοι; Εθελουφλούντες; Θύματα εξαπάτησης; Θύτες;

Η Έκθεση επιχειρώντας να δικαιολογήσει την αποτυχία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), άρα και την Επιτροπής, να διαπιστώσει νωρίτερα, και πάντως έγκαιρα, τα Greek statistics, τελικά αποκαλύπτει, τουλάχιστον, ανοχή αν όχι και συνενοχή στα ελληνικά στατιστικά ψεύδη. Αναφέρεται σε επιφυλάξεις που είχε διατυπώσει ήδη από το 2004 και σημειώνει ότι το 2005 είχε επτά επιφυλάξεις σχετικά με τα ελληνικά στατιστικά δεδομένα, ενώ

ήδη τον Νοέμβριο του 2004 είχε διαπιστώσει ένδεκα περιπτώσεις «εσφαλμένης ανακοίνωσης» (“*misreporting*”) ελληνικών στατιστικών δεδομένων. Για αυτές μάλιστα η Επιτροπή είχε ανοίξει διαδικασία παράβασης του ενωσιακού δικαίου από την Ελλάδα, πλην η διαδικασία έκλεισε - δηλαδή τέθηκε το θέμα στο αρχείο- το 2007. Αναφέρει επίσης η Έκθεση «μεθοδολογικές επισκέψεις» (“*methodological visits*”) που πραγματοποίησε η Eurostat στην Ελλάδα το φθινόπωρο του 2006 και το φθινόπωρο του 2008.

Την διαδικασία της προσφυγής κατά της Ελλάδας για παραβίαση της σχετικής με τη τήρηση και ανακοίνωση των στατιστικών δεδομένων ενωσιακής νομοθεσίας έκλεισε στις 5 Ιουνίου του 2007 η απόφαση 2007/465/EC του ECOFIN, με την οποία κρίθηκε ότι η Ελλάδα δεν βρισκόταν πλέον σε κατάσταση υπερβολικού ελλείμματος (όπου το ίδιο Συμβούλιο την είχε θέσει το 2004) και ότι «*οι ελληνικές στατιστικές αρχές έχουν βελτιώσει τις διαδικασίες τους, πράγμα το οποίο οδήγησε σε ουσιώδη μείωση των στατιστικών διαφορών και σε μία συνολικά υψηλότερη ποιότητα των γενικών κυβερνητικών δεδομένων*», διαπίστωση η οποία, μαζί με την δέσμευση της Ελλάδας «*να εφαρμόσει πλήρως*» ένα πρόγραμμα δράσης για να βελτιώσει την τήρηση των δημοσίων στατιστικών δεδομένων, είχε ως αποτέλεσμα «*να αποσύρει η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία τις επιφυλάξεις της ως προς την ποιότητα των ανακοινωθέντων στατιστικών δεδομένων*». Αυτά δύο χρόνια πριν διαπιστωθεί ότι η Ελλάδα βρίσκεται σε ουσιαστική πτώχευση, πλην δύο μόλις μήνες πριν από τις εκλογές της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 2007, τις οποίες προκήρυξε και κέρδισε στην βάση της εξυγίανσης της οικονομίας ο ομοϊδεάτης των ισχυρών (της Καγκελαρίου Μέρκελ και του Προέδρου Σαρκοζύ, των Προέδρων της Επιτροπής και του Συμβουλίου Μπαρόσο και Γιούνκερ), και τελικά των περισσότερων, αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων της Ένωσης πολιτικός της Δεξιάς Κώστας Καραμανλής. Επιχειρώντας πάντως, μάλλον αδέξια, να δικαιολογήσει τα αδικαιολόγητα η Έκθεση, φαρισαϊκά, σημειώνει ότι το κλείσιμο της δικαστικής διαδικασίας κατά της Ελλάδας δεν σήμαινε ότι τα ελληνικά δεδομένα «*ήταν σύμφωνα με το σύνολο των εφαρμοστέων κανόνων και διαδικασιών, όσον αφορά στην ποιότητά τους. Σήμαινε μόνον ότι το συγκεκριμένο ένδικο βοήθημα δεν μπορούσε πλέον να εφαρμοσθεί*». Πέραν της μάλλον εύλογης απορίας γιατί άραγε να μην μπορεί να κατηγορηθεί ενδίκως μία χώρα τα στατιστικά δεδομένα της οποίας παραβιάζουν εφαρμοστέους κανόνες και διαδικασίες φαίνεται ότι δεν επηρεάσθηκαν από εκλογικές σκοπιμότητες, μόνο τα Greek

statistics, αλλά και τα European statistics. Αυτά όμως όχι με βαλκάνια αγαρμποσύνη -με ευρωπαϊκή χειρουργική λεπτότητα, χαριτωμένα.

Για την μετά το 2007 περίοδο η Έκθεση σημειώνει ότι η Eurostat διατύπωσε επιφύλαξη ως προς τα δεδομένα που ανακοινώθηκαν τον Απρίλιο του 2008 αλλά ήρε την επιφύλαξη και αποδέχθηκε τις ανακοινώσεις των δεδομένων τον Οκτώβριο του 2008 -ένα χρόνο πριν αποκαλυφθεί η δημοσιονομική αλήθεια της χώρας-, όπως αποδέχθηκε και εκείνες του Απριλίου του 2009 -πέντε μόλις μήνες πριν αποκαλυφθεί το πραγματικό έλλειμμα και ξεσπάσει η κρίση!- *«μόνον αφού παρενέβη πριν και κατά τη διάρκεια της περιόδου που λάβαινε χώρα η ανακοίνωση για διορθώσει λάθη ή inappropriate εγγραφές, με αποτέλεσμα να αυξηθεί το ανακοινωθέν έλλειμμα και στις δύο περιπτώσεις»*. Πόσο αυξήθηκε όμως;

Μήπως όμως γνώριζαν; Ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου, Υπουργός Οικονομίας της Κυβέρνησης του Οκτωβρίου του 2009, μαρτυρεί ότι ανακάλυψε στο γραφείο του ένα σημείωμα της Επιτροπής το οποίο συζητήθηκε στο Eurogroup του Ιουλίου του 2009 πλην δεν έγινε δημόσιος λόγος για αυτό, όπου η Επιτροπή σημείωνε ότι αν επιβεβαιωνόταν οι τάσεις του πρώτου τετραμήνου του 2009, τότε το έλλειμμα της κεντρικής κυβέρνησης θα ξεπερνούσε το 6%. Η Επιτροπή, συνεχίζει η μαρτυρία του Παπακωνσταντίνου, είχε προειδοποιήσει την ελληνική κυβέρνηση, αλλά, κατά την εκτίμησή του, λόγω των επερχομένων εκλογών, δεν έδωσε δημοσιότητα στην προειδοποίηση της αυτή.

Όπως είχα την ευκαιρία να παρουσιάσω στο βιβλίο μου *The Flight of Icarus*, *«είτε πρόκειται για entente cordiale, είτε για πολιτική σκευωρία, ή απλώς για μία 'εποικοδομητική' εφαρμογή του πιο ευέλικτου (από το 2005) Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης το κλείσιμο της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος κατά της Ελλάδας, συνοδεύτηκε από οικονομική κερδοσκοπία. Η πολιτική ακεραιότητα της Eurostat, της Επιτροπής και του Συμβουλίου (αν όχι και η επαγγελματική ακεραιότητα των εμπλεκόμενων προσώπων) απαιτούσε λιγότερη σιωπή γύρω από το colpo grosso που υποκίνησε την Ελλάδα, ήδη συνηθισμένη σε έκλυτο οικονομικό βίο, να ριχτεί μέσα σε έναν ακόμη μεγαλύτερο γκρεμό. Απαιτούσε ιδίως λιγότερη σιωπή*

σχετικά με την δυνατότητα να αφήνεται η ποιότητα των στατιστικών δεδομένων έρμαιο πολιτικών πιέσεων και εκλογικών σκοπιμοτήτων.»

Τον Φεβρουάριο του 2010, ένα μήνα μετά την δημοσίευση της Έκθεσης οι Louise Story, Landon Thomas Jr. and Nelson D. Schwartz στο άρθρο τους *Wall St Helped Mask Debt Fueling Europe Crisis* που δημοσιεύθηκε στους *New York Times* αποκάλυψαν ένα ακόμη κόλπο: το 2001, αμέσως μετά απόφαση για αποδοχή της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ, η Goldman Sachs (με αμοιβή 300 εκατομμύρια ευρώ) δάνεισε στην Ελλάδα δισεκατομμύρια με κάλυψη μελλοντικά δημόσια έσοδα. Σύμφωνα με το άρθρο η Ελλάδα προχώρησε κυριολεκτικά σε ένα ξεπούλημα εθνικών διαστάσεων. Ο *Αίολος*, ένα νομικό σχήμα που ιδρύθηκε το 2001, βοήθησε την Ελλάδα να εμφανίσει μειωμένο χρέος στον ισολογισμό της. Η *Αριάδνη*, ένα παρόμοιο σχήμα καταβρόχθισε το εισόδημα από τα εθνικά λαχεία. Αυτές οι συναλλαγές ωστόσο εμφανίσθηκαν ως πωλήσεις, όχι ως δάνεια.

Το θέμα δημιούργησε μεγάλη αίσθηση. Η Άγκελα Μέρκελ το χαρακτήρισε σκάνδαλο, η Κριστίν Λαγκάρντ (τότε Υπουργός Οικονομίας της Γαλλίας) αναρωτήθηκε αινιγματικά “*“maquillage des comptes” était-il légal?”*”. Ο Jean Quatremer, ένας από τους πλέον ενημερωμένους και έγκυρους αναλυτές των τεκταινομένων στις Βρυξέλλες αποκάλυψε με συγκεκριμένο τρόπο την «δημιουργική λογιστική» με την οποία μασκάρεψαν τα οικονομικά τους στοιχεία οι Γαλλία, Ιρλανδία, Γερμανία και Βέλγιο, σημειώνοντας ότι πάντως το κόλπο των Ελλήνων επέτρεψε την μείωση του ελληνικού χρέους σε πλήρη νομιμότητα. Ο λιτός τίτλος του άρθρου του - *Grèce : le bal des hypocrites* αρκεί. Μπήκαμε στο ευρώ όπως ο Οδυσσεάς βγήκε από την σπηλιά του Πολύφημου, μόνο που τώρα ο Πολύφημος δεν έχει χάσει το μάτι του -μάλλον μας το έκλεινε με νόημα.

Μια στιγμή ευτέλειας και αλήθειας.

Πρόκειται για το επετειακό βίντεο που ανάρτησε στο twitter και υπογράφει η Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα. Έμπλεο ενθουσιασμού, το βίντεο διαρκεί δύο λεπτά και αποτελείται από αλληλουχία εικόνων με εμβληματικού τύπου μουσική επένδυση που δεν θυμίζει Ελλάδα ή Ευρώπη. Αρχίζει με ένα μικρό ζωντανό απόσπασμα από το διάγγελμα του

Κωνσταντίνος Καραμανλή για την υπογραφή της Συμφωνίας Ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ και λίγα δευτερόλεπτα από την τελετή υπογραφής της Συμφωνίας στο Ζάππειο και την φωτογραφία των ηγετών των τότε εννέα συν ενός κρατών της ΕΟΚ στα σκαλιά του Ζαππείου. Ακολουθούν σε φωτογραφίες ο Παναγιώτης Γιαννάκης να σηκώνει το κύπελλο του ευρωμπάσκετ το 1987, ο λογότυπος του Mega, η Βούλα Πατουλίδου με την ελληνική σημαία στην πλάτη της μετά το χρυσό της μετάλλιο στους Ολυμπιακούς του 1992, ο Μάνος Χατζηδάκης, η Μελίνα Μερκούρη, τα Ίμια, ο Θόδωρος Αγγελόπουλος στις Κάννες, ο Κώστας Σημίτης να παίρνει ευρώ από ΑΤΜ, ο Πύρρος Δήμας να σηκώνει τα βάρη που του έδωσαν χρυσό στους Ολυμπιακούς, χάρτης και ο πύργος ελέγχου του αεροδρομίου των Σπάτων, ο Θοδωρής Ζαγοράκης να σηκώνει το κύπελλο του 2004, η Έλενα Παπαρίζου να τραγουδά στην Eurovision του 2005 (όπου είχε αποσπάσει την πρώτη θέση), φωτογραφία της γέφυρας Ρίου-Αντιρρίου, μικρό βίντεο με τον Γιώργο Παπανδρέου στο Καστελόριζο (όταν ανακοίνωνε την ένταξη της Ελλάδας στο πρώτο Μνημόνιο), τον Νίκο Γκάλη να τιμάται στις ΗΠΑ για τις επιδόσεις του στο μπάσκετ, τον Γιώργο Λάνθιμο στην τελετή των Όσκαρ, την Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κατερίνα Σακελλαροπούλου και το χέρι της να υπογράφει το πρωτόκολλο ορκωμοσίας της, τον Γιάννη Αντετοκούμπο σε μια τελετή στις ΗΠΑ όπου του απονέμεται ο τίτλος του MVP και τέλος τον Κυριάκο Μητσοτάκη να ξεναγεί (μετά το Brexit) τον διάδοχο του βρετανικού θρόνου Πρίγκηπα Κάρολο στην Εθνική Πινακοθήκη. Κλείνει με τον αναιδή τίτλο *«Η ιστορία της Ελλάδας στα χρόνια της Ευρώπης. 40 χρόνια μαζί είμαστε πιο δυνατοί»*.

Το ότι το έκτρωμα αυτό είναι πέραν πάσης κριτικής είναι άλλο θέμα. Το επίσημο αυτό επετειακό μήνυμα, διότι περί αυτού πρόκειται, περιορίζεται σε μία επιλεγμένη αλληλουχία Πρωθυπουργών: εκείνος που έβαλε την χώρα στην ΕΟΚ, εκείνος που την εισήγαγε στο ευρώ, εκείνος που αναγγέλλει την προσφυγή της στους μηχανισμούς «διάσωσης» (για να μην ξεχνιόμαστε), και τέλος ο εν ενεργεία, εξαφανίζοντας από το πανόραμά του τον Ανδρέα Παπανδρέου, τον Κώστα Καραμανλή ή τον Αλέξη Τσίπρα, για τους οποίους δεν βρέθηκε ούτε τόσος χώρος όσος για την Έλενα Παπαρίζου. Μεγάλο και εξαιρετικά ουσιώδες μέρος του (Ολυμπιακοί αγώνες, Euro 1987, Euro 2004, Eurovision 2005, Μελίνα, Μάνος, Γκάλης, Πατουλίδου, Αντετοκούμπο και άλλα) δεν είναι αντικείμενα όπου η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορούσε να έχει ασκήσει κάποια επιρροή. Όσο κι αν ενοχλούν δεν είναι αυτά το κύριο θέμα

που θέτει για εμένα το βίντεο, όπως ούτε η γλοιώδης δουλοπρέπεια του, εικάζω, χρυσοπληρωμένου κόλακα που το επιμελήθηκε. Το αληθινό πρόβλημα που μου δημιουργεί το βίντεο αυτό είναι η αλήθεια του: εναρμονίζεται, «δένει» με την εικόνα που εισέπραξα την πρωτοχρονιά και τις πρώτες μέρες της Ελλάδας στην ΕΟΚ στις Βρυξέλλες το 1981, στην οποία αναφέρθηκα παραπάνω: ένας πολιτικά ασήμαντος τόπος που για δικούς μας λόγους εμείς οι Ευρωπαίοι τον κάναμε και μέλος μας, όταν ξεστράτισε τον καταχεριάσαμε με τα πακέτα διάσωσης, και λάμπει γι' αυτό που μόνον είναι: μερικοί αθλητές, κανα-δυό διεθνώς αναγνωρισμένοι καλλιτέχνες, άντε και δύο μεγάλα έργα που είναι πράγματι ευρωπαϊκά, γιατί εμείς και τα χρηματοδοτήσαμε και δικοί μας τα φτιάσανε. Αυτό.

Και πάλι στα πρώτα βιώματα.

Πριν απ' όλα πάντως προηγήθηκε η σχέση μου με την ΕΟΚ ως πολιτικό βίωμα. Χωρίς κάποια αναλυτικά εργαλεία ή ιδιαίτερη μελέτη, μάλλον από πολιτικό ένστικτο, αισθάνθηκα ότι θέλω η χώρα μου, η κοινωνία της και εγώ να μετρηθούμε στα μέτρα της πολιτικής και θεσμικής περιπέτειας της Ευρώπης όπου με την λήξη πολέμου βρέθηκε να ανήκουμε. Χωρίς ψευδαισθήσεις ως προς το με ποιους έχουμε να κάνουμε, αλλά και χωρίς ψευδαισθήσεις για ουτοπικές, και όχι πάντα ευχάριστων ουτοπιών, ευρωπαϊκές ατραπούς. Το ΚΚΕ εσωτερικού, του οποίου ήμουν στέλεχος, ήδη από το 1974, μεταβάλλοντας την άποψη της προδικτατορικής ΕΔΑ, εναρμονίσθηκε με την θέση του κραταιού Ιταλικού Κομμουνιστικού και άλλων ευρωπαϊκών Αριστερών κομμάτων και κινήσεων, και υποστήριξε την ένταξη στην ΕΟΚ ως είσοδο σε ένα μεγαλύτερο, ευρύτερο και ευνοϊκότερο για τους εργαζόμενους πεδίο αγώνα. Έστω και αν ο μοναδικός εκπρόσωπός του στη βουλή Κύρκος, ταλαντευόμενος μεταξύ υποκρισίας και Κύριος οίδε ποιας ισορροπίας, ενώ ψήφισε επί της αρχής την ένταξη, καταψήφισε την Πράξη Προσχώρησης. Η Αριστερά της ευρωπαϊκής προοπτικής αντιμετώπισε τότε την πολεμική -άγρια πολεμική- τόσο του ΚΚΕ όσο και του πρωτο-ΠΑΣΟΚ και την «κάθετη» αντίθεσή τους στην ένταξη, αντίθεση που το ΠΑΣΟΚ ως κυβέρνηση απολάκτισε ταχέως και άρδην. Όμως οι μέρες του '76, του '77 και μέχρι τουλάχιστον το '80 -81 ήταν σκληρές για την Αριστερά της ευρωπαϊκής προοπτικής. Τα βιώματά μου από αυτόν τον τομέα είναι κυρίως από την συχνή, έντονη δημόσια υπεράσπιση της ευρωπαϊκής μας επιλογής, από μαχητική

αρθρογραφία μου στην «Αυγή» και αλλού, από πολλά -δεκαεπτά, αν θυμάμαι καλά- σεμιναριακού τύπου ανοιχτές συναντήσεις που οργάνωσε το ΚΚΕ εσωτερικού σε όλη την Ελλάδα, όπου, μαζί με άλλους 3-4 συντρόφους εξειδικευμένους σε ειδικότερα θέματα ευρωπαϊκής κοινοτικής πολιτικής (αγροτικά, διαρθρωτικά ταμεία, εμπορική πολιτική, ελευθερία εγκατάστασης και πραγματικά μεγέθη των κινδύνων από αυτήν, θεσμικές προοπτικές κλπ.) γυρίσαμε στην ελληνική επαρχία δίνοντας, σε αντιπαράθεση με την δογματική ακαμψία του ΚΚΕ και τις αγριωπές (ενίοτε και κολοκοτρωναίικες) φάτσες των στελεχών εκείνου του ΠΑΣΟΚ, αποστολική σχεδόν μάχη για μια αριστερή ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας μας. Η μάχη που δίναμε δεν ήταν τόσο για την μορφή του σοσιαλισμού. Ήταν και γι' αυτό, αλλά όχι μόνον: πήγαζε από μια ίσως ασυναίσθητη συνείδηση ότι όσο και αν ήμασταν η Ανατολή της Δύσης, η επιλογή για την οποία αγωνιζόμασταν ήταν επιλογή ταυτότητας -τίποτε λιγότερο. Σαράντα χρόνια μετά, και με όσα συνέβησαν στους κόσμους γύρω μας, αποδείχθηκε ότι ήταν και κάτι ακόμα: μια επιλογή που συνέβαλε αποφασιστικά στο να μας εξασφαλισθεί μια άνετη, συχνά και ανέμελη ζωή, σε σταθερά δημοκρατικό πολίτευμα, με ειρήνη και αρκετή ασφάλεια. Αυτό και τότε, και το 2010, το 2015, και, όσο κι αν, *Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris. Nescio, sed fieri sentio et excrucior*, αυτό και τώρα.